

До спеціалізованої вченої ради ДФ 26.007.092
у Національній академії внутрішніх справ
пл. Солом'янська, 1 м. Київ, 03035

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію БОЙКА Олександра Васильовича
на тему «Право на справедливий судовий розгляд у кримінальному
судочинстві України», поданої на здобуття ступеня доктора філософії
за напрямом 081 «Право»**

Оцінка актуальності теми дослідження. Справедливість передувала праву. Тому являється його основним джерелом. Право дістало свою назву від справедливості. За визначенням Цельса «право є мистецтво добра і справедливості (ius est ars boni et aequi). На думку Аристотеля, «іти до суду - значить звертатися до справедливості, оскільки суддя прагне бути ніби уособленою справедливістю...». Правосуддя за своєю суттю визнається таким за умови, що воно відповідає вимогам справедливості. Проблема справедливості у кримінальному судочинстві відноситься до числа вічних. Умовно - це його нервова система. Справедливість є критерієм оцінки його моральної ефективності. Водночас, це також суб'єктивне право особи на справедливий судовий розгляд, що є найбільш затребуваною вимогою у реаліях сьогодення. Втім, аналіз статистичних даних ЄСПЛ не дає підстав для спокою в вітчизняному кримінальному судочинстві. Так, з 1413 рішень ухвалених цією судовою інституцією щодо України показує, що 73 % стосувалися порушення права на справедливий судовий розгляд.

Всеохоплююче і сповна унормувати вимогу справедливості у кримінальному процесуальному законодавстві практично неможливо. Чому? Справедливість морально-етична, багатомірна і оцінна категорія. Констатувати її наявність або відсутність можливо лише в конкретній процесуальній ситуації. Суд повинен перенести ідею справедливості, втілену в нормах права, на рівень конкретних правовідносин. Відтак, її прийнятно охарактеризувати наступними суттєвими особливостями: 1) не конкретизована законодавцем, або іншим компетентним

органом; (вона являється лише його властивістю); 2) уточнюється і конкретизується в процесі правозастосування (справедливість окремого випадку); 3) дає правозастосовному органу можливість розсуду (застосування позитивного права може супроводжуватися найзлішою несправедливістю); 4) правосвідомістю особи, що застосовує відповідну правову норму, виходячи з конкретних обставин справи. (реальне життя права- це не описування норм в джерелах права, а їх опанування свідомістю людей, їх значення в духовному житті суспільства).

На думку офіційного опонента, встановлювати ознаку справедливості або її відсутності у сфері кримінальної процесуальної діяльності складно. Вона у сучасному судочинстві має два зрізи: матеріальний і процедурний. Крім цього, кримінальний процес як діяльність складається з відносно ненадійних компонентів – його актори мають різні цілі, досвід, знання і світогляд, що детермінує суб'єктивне розуміння справедливості. Наукові дослідження даної проблематики проводилися, але вони, як правило, мали локальний характер. Тому не давали цілісного уявлення про право особи на справедливий судовий розгляд. З цих міркувань тема дисертаційного дослідження БОЙКА Олександра Васильовича є актуальною, а її результати можуть мати наукове і практичне значення.

Вивчення змісту дисертаційного дослідження свідчить про те, що воно виконано відповідно до наукових програм, планів, тем. Обраний напрям дослідження ґрунтується на положеннях Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021, Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 року № 1393-р, узгоджується із Стратегією розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016 – 2020 роки (постанова загальних зборів НАПрН України від 3 березня 2016 року) та виконано відповідно до Пріоритетних напрямків наукового забезпечення діяльності МВС України на період 2015 – 2019 років (пункти 2.3, 2.8, 2.10), затверджених наказом МВС України від 16 березня 2015 року № 275, та Основних

напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018 – 2020 роки (пункти 1.1.6, 1.4.5; рішення Вченої ради НАВС від 26 грудня 2017 року (протокол № 28/1).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 27 листопада 2018 року (протокол № 18).

Офіційний опонент вважає, що мета і завдання дослідження визначенні правильно. Так, метою дисертаційного дослідження є розв'язання теоретичних та практичних проблем забезпечення права на справедливий судовий розгляд у кримінальному судочинстві України та формулювання обґрунтованих пропозицій, спрямованих на удосконалення кримінального процесуального законодавства України.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення таких *завдань*:

- розкрити генезис та сучасний стан законодавчої регламентації права на справедливий судовий розгляд у кримінальному провадженні;
- встановити правову природу, сутність та зміст справедливості як категорії кримінального процесуального права;
- з'ясувати систему гарантій права на справедливий судовий розгляд у кримінальному процесі та виділити його структурні елементи;
- охарактеризувати змагальність та рівність сторін судового провадження як процесуальні гарантії справедливого судового розгляду;
- розкрити роль публічності судового розгляду в забезпеченні справедливості судового розгляду та визначити процесуальний порядок забезпечення цієї вимоги;
- з'ясувати правила визначення дотримання чи порушення вимоги розумності строку розгляду справи з врахуванням прецедентної практики ЄСПЛ;
- визначити роль презумпції невинуватості у системі гарантій права на справедливий судовий розгляд кримінальних проваджень;
- охарактеризувати процесуальні права підозрюваного, обвинуваченого, що забезпечують справедливість судового розгляду;
- опрацювати та узагальнити практику ЄСПЛ, що стосується реалізації права на справедливий судовий розгляд;

– розробити та обґрунтувати пропозиції і рекомендації щодо удосконалення процесуального законодавства та практики його застосування у контексті проблем, які були досліджені.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають та розвиваються під час реалізації права на справедливий судовий розгляд у кримінальному судочинстві України.

Офіційний опонент в цілому позитивно оцінює авторове визначення об'єкта дисертаційного дослідження, хоча й має певні зауваження. Так, шановний автор визначає об'єкт дослідження, як правовідносини, що виникають та розвиваються під час реалізації права на справедливий судовий розгляд у кримінальному судочинстві України.

Офіційний опонент вважає, що дисертант використав наукознавче «кліше», закріплене в сімдесятих роках в документах ВАК СРСР і ставшим відтак майже «канонічним» визначення поняття «об'єкт дисертаційних досліджень». Своім змістом воно охоплює сферу об'єктів, досліджуваних як природничими науками, так і гуманітарними дисциплінами і мало допомогти дисертантам, не дуже тямущих в складній методологічній матерії, визначитися з об'єктами їхніх досліджень. Юристам більш припало до душі визначення в характері об'єкта наукового дослідження юридичне поняття «правовідносини». Але, якщо бути послідовними, то визначившись з об'єктом дисертаційного дослідження – «правовідносинами» – дисертанти мали б бути правильно побудувати й предмети досліджень як проєкції або «зрізи» з об'єктів (відповідних правовідносин), тобто спробувати подивитися на об'єкти з погляду відповідної науки, використовуючи притаманну їй (їм) мови опису. Кримінальний процес - це не лише застосування норм законодавства. Крім цього, це -логічні, психологічні ,мислєдіяльнісні операції.

Якщо ж виходити з назви дисертації та її змісту, то тоді цілком резонним у характері її об'єкта було б визначити як діяльність суду по реалізації права на справедливий судовий розгляд...

Предметом дослідження є право на справедливий судовий розгляд у кримінальному судочинстві України. *Офіційний опонент вважає визначення*

предмету дослідження прийнятним, оскільки дисертант процедуру судового розгляду аналізує під кутом зору справедливості.

На думку офіційного опонента, методи дослідження обрані з урахуванням поставленої мети і завдань дослідження, його об'єкта та предмета.

Заслуговує позитивної оцінки *емпірична база* дисертаційного дослідження, яку становлять: дані судової статистики, опубліковані на сайті ЄСПЛ та на сайті Судової влади України; результати опрацювання 89 рішень ЄСПЛ та 107 рішень національних судів, у тому числі і тих, які розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень; узагальнення судової практики ВСС України з розгляду цивільних і кримінальних справ; рішення Конституційного Суду України та постанови Верховного Суду; результати вивчення 76 матеріалів кримінальних проваджень; результати анкетування 143 осіб (слідчих, дізнавачів, прокурорів, суддів, адвокатів та оперативних співробітників). Результати дослідження емпіричних матеріалів викладені у додатках до дисертації (Додатки А , Б, В, Г, Ж, Є, Д). Під час підготовки дисертації автор використовував власний 16 річний досвід роботи суддею місцевого суду та 5 річний досвід роботи слідчим.

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою та завданнями дослідження. План дисертаційного дослідження логічний, взаємопов'язаний заточений на досягнення встановленого наукового результату. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (238 найменувань) та дев'яти додатків. Загальний обсяг дисертації становить 270 сторінок з яких основний зміст – 197 сторінки.

Оцінка змісту дисертаційної роботи.

У підрозділі 1.1. Генезис та сучасний стан регламентації права на справедливий судовий розгляд у кримінальному судочинстві» наголошується про необхідність дотримання вимог справедливості у кримінальному процесі. Слушно стверджується, що кримінальний процес неможливо уявити без справедливості. Остання пронизує всі його провадження, стадії, інститути, стосується усіх дій та рішень суб'єктів кримінальних процесуальних відносин. Без перебільшення можна стверджувати, що кримінальне провадження опирається на

справедливість. Дисертант стурбований станом дотримання вимог справедливості у вітчизняному кримінальному судочинстві з тих міркувань, що відповідно до статистичних даних ЄСПЛ Україна щорічно стабільно входить в п'ятірку чи навіть і трійку держав-лідерів за кількістю звернень до ЄСПЛ. Так, у 2016 році Україна посідала перше місце за кількістю скарг, поданих до ЄСПЛ, що склали 22,8 % від загальної кількості скарг, поданих до ЄСПЛ, а у 2019 році – третє місце (після Російської Федерації та Туреччини). Так, станом на 31 грудня 2019 року було подано 8850 скарг, що складає 14,8% від загальної кількості скарг, поданих до ЄСПЛ. При цьому, з 1959 по 2019 роки щодо України було винесено 1413 (і лише в 19 рішеннях визнано відсутність порушень вимог ЄСПЛ), а 1038 рішень ЄСПЛ стосуються саме порушення права на справедливий суд.

Офіційний опонент погоджується з тим, що дану проблематику необхідно досліджувати в контексті прав людини, що, на його переконання, слушно звертається увага у Великій хартії вольностей (1215 рік), де, зокрема, в ст. 39 зазначалося, що «Жодна вільна людина не буде оштрафована, або ув'язнена, або позбавлена володіння, або якимось іншим чином обездолена, і ми не підемо на неї і не пошлемо на неї, тільки як за законним рішенням рівних їй (її перів) і за законом країни. Щоправда, БОЙКО О.В. наголошує, що в цій нормі не вживається сам термін «справедливий суд», але науковці небезпідставно стверджують, що це закладено в контексті законності процедури притягнення до відповідальності та ухвалення судового рішення. З таким твердженням можна погодитися, дійсно, законність процедури має опосередкований зв'язок із вимогою справедливості. Дисертант також вважає, що вимога справедливого судового розгляду була закріплена ще в Конституції гетьмана Пилипа Орлика (1710 рік), де було визначено, що «здійснювати покарання причетних до злочинів згідно з буквою закону і повсякчас дотримувати справедливості». Офіційний опонент не схильний стверджувати, що це була Конституція у прямому значенні цього слова. Відомий український історик права ВАСИЛЕНКО Микола Прокопович з цього приводу писав: «В этом смысле особенно важен договор, подписанный 5 апреля 1710 года в Бендерах гетманом Филиппом Орликом с

избравшей его старшиной, казаками и запорожцами. Это своего рода украинская конституция свидетельствующая о направлении политической мысли у украинской эмиграции того времени» (Правознавча спадщина Глухівщини - К: видавництво «Юридична думка», 2008, с. 160).

Дисертант також аналізує багатоаспектні вимоги щодо дотримання справедливості у сфері кримінальної юстиції в «Декларації прав людини і громадянина» (1789 року) п'ятій поправці до Конституції США (1791 року) Загальній декларації прав людини (10 грудня 1948 року), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (16 грудня 1966 року). Основних принципах незалежності судових органів (схвалені Генеральною Асамблеєю ООН 1985 року Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою (29 листопада 1985 року) Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. Особливим рядком автор виділяє значимість справедливості у Віденській декларації про злочинність та правосуддя: відповіді на виклики XXI століття (15 квітня 2000 року) підкреслює, що справедлива, відповідальна, етична і ефективна система кримінального правосуддя є важливим фактором сприяння економічному і соціальному розвитку і безпеки людини. При цьому звертається увага на відповідальності кожної країни за запровадження та підтримання справедливої, відповідальної, етичної і ефективної системи кримінального правосуддя.

Офіційний опонент погоджується, що Європейська конвенція та рішення ЄСПЛ відіграють ключову роль у стандартизації та вдосконаленні кримінального процесуального законодавства на європейському континенті. Можливо стверджувати, що вплив правових позицій і рішень ЄСПЛ формують нову філософію кримінального судочинства серцевиною якого є дотримання вимог справедливості.

Конвенція є важливим і надзвичайно впливовим чинником залучення у правову систему України європейських правових цінностей, які стосуються захисту прав людини. Застосування Конвенції в Україні дасть можливість застосувати нові

та «динамічні» принципи і методи тлумачення норм про права людини; змінити стиль написання судових рішень.

Автор дисертації також зазначає, що право на справедливий судовий розгляд закріплено у низці вітчизняних нормативно-правових актів. Так, у Конституції України прямого текстуального закріплення права на справедливий суд ми не знайдемо, але певним його відповідником вважається ст. 8, де закріплено принцип верховенства права та вказано, що «звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується». Окрім цього в ч. 1 ст. 55 Конституції України вказано, що «права і свободи людини і громадянина захищаються судом»; а в ст. 24 задекларовано, що «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками».

Хоча Конституція України і не оперує терміном «справедливий судовий розгляд» чи «справедливий суд», але в рішеннях Конституційного суду щодо тлумачення положень Конституції наголошується на необхідності дотримання вимоги справедливості судового провадження. Так, у рішенні Конституційного суду від 2 листопада 2004 року № 15-рп у справі про призначення судом більш м'якого покарання зазначено, що конституційне право на судовий захист належить до невідчужуваних та непорушних. Кожен під час розгляду будь-якої справи, в тому числі кримінальної, щодо діяння, у вчиненні якого обвинувачується.

У КПК України окремої норми, яка б була присвячена справедливому судовому розгляду, не має. Але в ст. 21 регламентується засада кримінального провадження – «Доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень». Саме серед положень, які розкривають зміст цієї засади кримінального провадження закріплено, що «кожному гарантується право на справедливий розгляд та

вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону» (ч. 1 ст. 21 КПК України).

Тобто, в цій нормі фактично дублюються ті ж положення, які визначені в п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. Адже ст. 6 ЄКПЛ має назву «Право на справедливий суд», зміст якої розкривається за допомогою аналогічних правил: «справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом».

Окрім вищевказаних положень ст. 21 КПК України, забезпечення справедливості судового розгляду ґрунтується на реалізації і інших засад кримінального провадження, а саме: верховенство права; законність; рівність перед законом і судом; презумпція невинуватості; забезпечення права на захист; забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; гласність і відкритість судового провадження; розумні строки; мова, якою здійснюється кримінальне провадження.

Таким чином, можемо констатувати, що у КПК України елементи права на справедливий судовий розгляд, які визначені в ст. 6 ЄКПЛ, розпорошені серед різних засад кримінального провадження. Тому, варто говорити про систему засад кримінального провадження, які взаємообумовлюють та взаємодоповнюють одна одну під час забезпечення реалізації конвенційного стандарту справедливості судового розгляду.

У КПК України, на думку дисертанта, закріплення вимоги справедливості вживається у таких контекстних значеннях:

- як засада кримінального провадження;
- як право учасників кримінального провадження;
- як вимога до судового рішення;
- як відповідність покарання, що призначається судом.

По тексту дисертації аналізуються позиції вітчизняних науковців щодо інтерпретації категорія справедливості у кримінальному провадженні (О.Б. Прокопенко, О.Г. Шило, О.П. Кучинська, О.С. Ткачук і інші). За результатами оцінки позицій науковців дисертант доходить до наступного

висновку «терміном «справедливість судового розгляду» охоплюється єдність процедурної (процесуальної) та змістовної (матеріальної) справедливості, де:

– процедурна (процесуальна) справедливість полягає у здійсненні кримінального провадження відповідно до встановленої законом процесуальної форми, яка за своєю суттю відповідає вимогам справедливості;

– змістовна (матеріальна) справедливість характеризується змістом прийнятого судом рішення (визначеного ним покарання чи застосування/незастосування інших заходів примусу), яке має бути адекватним (відповідним) вчиненому діянню;

Матеріальний (змістовний) аспект не варто обмежувати лише призначеним покаранням, адже справедливість судового розгляду стосується і питань, які приймаються на стадії досудового розслідування. А це може бути і рішення щодо застосування запобіжного заходу чи іншого заходу процесуального примусу.

Окрім цього, у дисертації зазначається, що право на справедливий судовий розгляд не варто обмежувати лише процесуальною справедливістю, адже змістовний та процедурний аспект взаємообумовлюють один одного. Концепцією справедливості охоплюються як кримінальні права людини (винесення судових рішень), так і процедурні права людини (принципова важливість процесуального права. Тому про досягнення справедливості судочинства можна говорити лише при дотриманні двох умов: здійснення справедливого судового розгляду та ухвалення справедливого рішення. На думку БОЙКА О.В. «право на справедливий судовий розгляд є самодостатнім процесуальним правом-гарантією забезпечення, захисту та відновлення всіх інших прав людини шляхом звернення до суду, який на підставі справедливих процедур ухвалить справедливе рішення».

Офіційний опонент схвалює такий підхід до інтерпретації права особи на справедливий суд. (право поведінки, вимоги, претензії). Водночас, зауважує, що умовно таке право поділяється на систему елементів, які включають чотири групи: 1) органічні; 2) інституційні; 3) процесуальні; 4) спеціальні.

На думку офіційного опонента, було б доречним послатися на слова колишнього Голови Верховного Суду Ізраїлю А. Барака «принципи кримінального

процесу - це суть морально-етичні цінності єврейського народу...», а також визначення засади верховенства права у рішеннях КСУ від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 як «панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями с о ц і а л ь н о ї с п р а в е д л и в о с т і, свободи, рівності тощо... Право не обмежується лише законодавством як однією із його форм а включає інші соціальні регулятори...». Дані цитати на підтримку позиції дисертанта, вони допомагають осмислити значиму функцію справедливості у правотворенні і правозастосуванні.

У підрозділі 1.2 «Сутність та зміст справедливості як категорії кримінального процесуального права» автор зазначає про зв'язок слова «справедливість» з правом не тільки в українській мові, але і в німецькій, польській. Слушно стверджується, що дана категорія являється орієнтиром у правотворчій, правозастосовній та правоохоронній діяльності. Тому, справедливість має фундаментальний характер для кримінального провадження: вона охоплює правовий ідеал належного кримінального судочинства та суспільний запит на встановлення істини. Справедливість є передумовою будь-якої процесуальної дії, рішення, вихідним моментом правильного розуміння та застосування закону. Дисертант наголошує, що справедливість складне явище і, на жаль, його дослідження підтверджує, що про відсутність належного нормативного регулювання загальної вимоги справедливості кримінального провадження. Тому виникає необхідність якісного та юридично грамотного унормування справедливості як категорії кримінального процесуального права потребує її всебічної та детальної наукової розробки. Недоліком наукових розвідок є те, що справедливість досліджувалась через призму засад кримінального процесу і тим, що дана категорія є об'єктивно глобальною масштабною і багатоелементною, що ускладнює системне ґрунтовне доктринальне пізнання. З даних міркувань, дослідження права на справедливий судовий розгляд потребує комплексного підходу з приділенням уваги системності

гарантій справедливості судового розгляду. При цьому, слід враховувати, на думку БОЙКА О.В., те, що справедливість є класичною позаправовою цінністю у значенні своєрідного зовнішнього взірця для позитивного права, його моральним підґрунтям. А тому її дослідженням займалися науковці різних галузей права. Ще одна особливість і складність проявляється в тому, що термін «справедливість» є філософською категорією, яка використовується в різних сферах життя суспільства. Так, ідея справедливості сягає своїми витокami Давнього Світу. Платон називав справедливістю добродієність, що означає правильне ставлення до інших людей. Аристотель пов'язував справедливість із заслугами членів суспільства, на основі яких можна розподіляти певні блага. Юстиніан визначав справедливість як вічну волю віддавати кожному належне. Середньовічні мислителі намагались узгодити справедливість з ідеєю перерозподілу надлишкового багатства. Фома Аквінський навіть вважав, що людина в крайній скруті має право претендувати на чужу власність. На думку І. Канта, те, чого вимагає справедливість, має виконуватися незалежно від будь-яких обставин суспільного розвитку.

Вищенаведене різноманіття думок свідчить про масштабність та різноплановість цієї категорії. Термін «справедливість» дуже широкий за своїм обсягом. Його можна розглядати і в загальнофілософському аспекті, і в плані конкретних суспільних відносин. Для повноти уявлення про справедливість дисертант звертається до семантичного значення слова «справедливість», яке, розкривається з позиції морально-етичної вимоги до поведінки людини, яка характеризується об'єктивністю, неупередженістю, правильністю, чесністю. Так, у словнику української мови визначено, що справедливість (як іменник) – те, що виражає об'єктивність, відповідає морально-етичним і правовим нормам, а «справедливий» – це той, який діє на підставі об'єктивних фактів. Разом з цим зазначено, що «справедливий» в контексті справедливого суду тлумачиться як заснований на правильному, об'єктивному ставленні до кого-, чого-небудь. По тексту даної частини дисертації аналізуються позиції вчених, щодо тлумачення змісту справедливості у сфері кримінального процесу. (В.П. Горбатенко та

В.М. Тертишник, О.Б. Прокопенко, Р.Н. Бобечко, О.П. Кучинська). На думку дисертанта заслуговує на увагу і твердження В.М. Тертишника, який відмічає, що у філософії права виділяють такі аспекти поняття «справедливість»:

- справедливість як рівність можливостей у реалізації своїх здібностей та захисту своїх прав і законних інтересів;

- справедливість розподільчу – справедливий розподіл благ, виходячи з потреб кожної людини, юридичної рівності людини та з урахуванням її праці і заслуг перед суспільством і державою;

- справедливість відплатну – справедливість відповідальності за вчинені злочини чи правопорушення [

Н. Р. Бобечко в іншому контексті відмічає, те, що у доктрині кримінального процесу поняття «справедливість» вживається у чотирьох контекстних значеннях:

- як цінність кримінального провадження;
- як мета кримінального провадження;
- як засада кримінального провадження;
- як невід’ємний елемент змісту судового рішення, критерій його правосудності та оцінки ефективності й легітимності діяльності судової влади

За результатами аналізу позицій науковців автор дисертації формулює висновок про те, що у кримінальному процесі «справедливість» вживається у таких контекстних значення:

- як мета, завдання кримінального провадження;
- як засада кримінального провадження;
- як суб’єктивне право на справедливий судовий розгляд (конвенційний стандарт);

- як вимога до судового рішення;
- як відповідність покарання, що призначається судом;
- як морально-етична вимога до характеристики присяжного.

Після цього у дисертації надається змістовна характеристика сформульованих положень. Із цього можна зробити висновок, що дисертант усвідомлює те, що окремо справедливість унормувати у законодавстві

неможливо. Вона імпліцитно проявляється в його положеннях, що вказують на мету, завдання, засади, підстави і порядок прийняття рішень і таке інше. *Іншими словами як мета, так і шлях до її досягнення повинні відповідати вимогам справедливості.*

На думку офіційного опонента, по тесту даного підрозділу окремі цитовані автори, допускають сумнівні твердження, щодо мети, завдання і призначення кримінального процесу. До відома: навряд чи є доцільним говорити в таких випадках про мету кримінального процесу. Мета як кінцевий результат діяльності характерна для свідомих живих істот, які здатні уявляти абстрактно те, що вони бажають досягти. Тому, треба вести мову про функцію (призначення) кримінального процесу у структурі механізму державної влади. Окремо стоїть питання, щодо надання статусу справедливості як окремої засади кримінального судочинства. Дисертант в числі аргументів з даної проблематики приводить наступні міркування: «В теорії кримінального процесу серед науковців можна зустріти різні думки щодо того, чи є справедливість засадою кримінального провадження. Ці дискусії обумовлені тим, що КПК України не містить прямого легального закріплення принципу (засади) справедливості».

Так, дійсно, в ст. 7 КПК України в загальному переліку засад справедливості не виокремлена як засада кримінального провадження. Але, разом з цим, у контексті засади «Доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень», яка визначена в п. 14 ст. 7 КПК України та розкривається у положеннях ч. 1 т. 21 КПК України, закріплено, що «кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи». Тобто, в цій нормі в контексті засади доступу до правосуддя та обов'язковість судових рішень йдеться про гарантування права на справедливий судовий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону.

Із структурної побудови ст. 21 КПК України «Доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень» можна зробити висновок, що справедливість є елементом доступу до правосуддя, адже про це йдеться в ч.1 вказаної норми. Проте, це не відповідає дійсності, адже саме доступ до правосуддя є окремим

структурним елементом права на справедливий судовий розгляд у кримінальному процесі».

Висновок БОЙКА О.В. «Аналіз норм КПК України свідчить, що законодавча регламентація вимоги справедливості не дозволяє зробити однозначний висновок щодо її нормативного закріплення як засади кримінального провадження. Адже прямого текстуального виразу ми не знайдемо у нормах кримінального процесуального законодавства». Однак після аналізу дискусій у науковій літературі дисертант доходить до протилежного висновку, а саме, «загальноправовий принцип справедливості поширюється на кримінальне процесуальне право, набуваючи своєї специфіки, обумовленої особливостями кримінальних процесуальних правовідносин. Справедливість є окремою та самодостатньою засадою кримінального провадження». *Яка ж позиція дослідника?*

Знаходимо відповідь по тексту роботи «враховуючи відсутність належної законодавчої регламентації вимоги справедливості кримінального провадження та фундаментальне значення цієї категорії для кримінального судочинства, підтримуємо вчених, які звертають увагу на необхідності її унормування, присвятивши їй окрему норму у главі 2 КПК України.

Якщо це так, то де конкретна пропозиція по формулюванні такої засади у кримінальному провадженні?

Офіційний опонент вважає, що не в повній мірі приведені аргументи переконують його у останньому висновку. Треба визначитися, що таке засада, принцип їх співвідношення? Який варіант визначення принципу кримінального процесу для дисертанта є прийнятним? У наукових джерелах є чимало версій такого визначення.

Офіційний опонент практично (за окремим виключенням) підтримує висновок дисертанта по даній проблематиці - «узагальнення та систематизація вищевикладеного дозволяє стверджувати, що у кримінальному процесуальному законодавстві справедливість вживається у таких контекстних значеннях:

– як морально-етична вимога до характеристики особи (присяжного та судді);

– як вимога матеріального права (кримінально-правовий аспект) – справедливості покарання, що призначається судом;

– як вимога процесуального права (процедурна справедливість, справедливість кримінальної процесуальної форми) – дотримання справедливої процедури проведення процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень.

Справедливість як вимога до процесуальної форми також є багатоаспектною. Справедливість розглядається як:

- мета (завдання) кримінального провадження;
- засада кримінального провадження;
- як процесуальне право особи на справедливий судовий розгляд.

Іншими словами, в даному випадку, *на думку офіційного опонента*, справедливість розглядається як критерій для оцінки вищеназваних категорій.

Водночас, дисертант стверджує наступне: *процесуальна справедливість* – це визначені кримінальним процесуальним законом вимоги до мети та засад (стандартів) здійснення кримінального провадження, які є критерієм оцінки проведених процесуальних дій та прийнятих процесуальних рішень особами, які здійснюють кримінальне провадження».

Офіційний опонент вважає більш доведеним висновок БОЙКА ОВ. про те, що «зміст справедливості кримінального провадження в цілому та права на справедливий суд зокрема не можливо повністю розкрити шляхом тлумачення терміну (не тільки терміну - М.Ш.). Враховуючи масштабність, системність та комплексність цієї процесуальної категорії вважаємо, що її зміст слід розкривати за допомогою структурних елементів, які забезпечують реалізацію засади справедливості та права на справедливий суд під час здійснення кримінального провадження.

Офіційний опонент вважає, що викладений у цій частині матеріал є правильно методологічно структурованим, логічним, аргументованим і цілком відповідає вимогам, що пред'являються до наукових досліджень у сфері гуманітарних наук.

У підрозділі «1.3. Система гарантій права на справедливий судовий розгляд у кримінальному провадженні» дисертант стверджує, що «справедливість як кримінальна процесуальна категорія має цілком визначені правові форми, так як регламентується у нормах, які визначають засади кримінального провадження, правовий статус його учасників, процесуальну форму проведення процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень». Всупереч попередньому твердженню автор дисертації вказує «законодавча регламентація справедливості кримінального провадження є досить складним завданням, обумовленим комплексністю, різноаспектністю та системністю цього питання. Адже досить складно вичерпно визначити та нормативно закріпити всі форми прояву справедливості, які виникають під час здійснення кримінального провадження». Якщо йдеться про гарантії забезпечення права на справедливий судовий розгляд, то очевидно, треба висловити позицію, що таке гарантії. Дисертант пішов по іншому шляху, а саме, досліджує структуру права на справедливий судовий розгляд. Він, зокрема, слушно стверджує, що «реалізація права на справедливий судовий розгляд є складною багатоетапною діяльністю, яка обумовлена тривалістю та варіативністю кримінальної процесуальної форми. Комплексність права на справедливий судовий розгляд ніхто із науковців не заперечує, тому загальноприйнятим вважається твердження про те, що це право складається з різних елементів».

У дисертаційному дослідженні також зазначається, що сталого та загальновизнаного підходу щодо виокремлення, класифікації та характеристики структурних елементів права на справедливий судовий розгляд серед дослідників цього питання не існує. Запропоновані класифікації різняться за змістом, обсягом та характеристикою елементів права на справедливий судовий розгляд. Автор з цього приводу аналізує позиції науковців (Е. Гротрайан, Д. В. Сімонович, О. С. Ткачук, О.Б. Прокопенко, І.С. Гриценко, Н.П. Сиза і інші) критично їх оцінює і доходить до наступного висновку, що «виправданим та обґрунтованим є підхід, який дозволяє виокремити певні групи елементів цього комплексного права залежно від їхньої ролі (функції) в забезпеченні справедливості судочинства

та хронологічної послідовності їх виникнення». Автор пропонує наступну класифікацію елементів (гарантій) реалізації права на справедливий судовий розгляд:

– забезпечувальний (попередній) елемент, що гарантує можливість ефективної реалізації права на суд (необтяжений юридичними чи економічними перешкодами доступу до суду);

– інституційні елементи (передумова справедливого суду) – вимоги щодо створення і функціонування судової системи в цілому та окремого суду зокрема (законний склад суду (створений на підставі закону), незалежний, безсторонній суд);

– процесуальні (процедурні) елементи – загальні процесуальні вимоги щодо порядку і правил здійснення судочинства (змагальність процесу, рівність сторін, розумні строки, публічний (гласний і відкритий) розгляд, можливість закритого судового розгляду, публічне проголошення судового рішення, обґрунтованість та вмотивованість судового рішення, справедлива (належна) процедура);

– спеціальні (кримінальні процесуальні) елементи – додаткові процесуальні гарантії, які стосуються розгляду кримінальних проваджень (презумпція невинуватості, обґрунтованість обвинувачення, обізнаність щодо характеру і причин обвинувачення, право на захист, достатність часу і можливостей для підготовки захисту, право на перехресний допит, право на безоплатну допомогу перекладача);

– легітимаційний елемент – гарантії досягнення мети правосуддя, що забезпечують виконання остаточного судового рішення та правову визначеність кримінальних процесуальних відносин (виконання судових рішень, правова визначеність, остаточність (*res judicata*)).

На думку дисертанта, виокремлення структурних елементів права на справедливий судовий розгляд має як науковий, так і методологічний та прикладний характер. Адже «класифікація елементів права на справедливий суд дає можливість систематизувати та узагальнити складові цього права та комплексно підійти до вивчення його ознак. Офіційний опонент вважає, що

такий підхід до структуризації права на справедливий судовий розгляд цілком є прийнятним.

У підрозділі 2.1 «Змагальність та рівність сторін судового провадження» дисертант стверджує, що дані процесуальні явища відносять до загальних процесуальних вимог, що забезпечують справедливість судового розгляду. На його думку, вельми доцільним їх досліджувати, згідно приписів ч.1 ст. 6 Європейської конвенції та ст. ст. 27, 28 КПК у «пакетному» варіанті, об'єднавши їх в три групи, а саме:

- статусні вимоги, які стосуються паритетності сторін судового провадження,*
- змагальність процесу, рівність сторін;*
- вимоги відкритості провадження – публічний (гласний і відкритий) розгляд, можливість закритого судового розгляду, публічне проголошення судового рішення;*
- вимоги тривалості провадження – розумні строки.*

Крім цього, БОЙКО О.В. також обґрунтовує такий підхід низкою рішень ЄСПЛ «Лазаренко та інші проти України», «Надточій проти України», «Салов проти України, у яких йдеться про рівність сторін, надання їм однакових можливостей для реалізації процесуальних прав у відстоюванні процесуального інтересу. У такий спосіб створюються передумови для виконання положень п. 3 ч. 2 ст. 129 Конституції України «змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості», що є однією із основних засад судочинства. Конкретизація даного конституційного припису має місце у ст. 22 КПК України на рівні засади кримінального провадження, де визначено, що кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими КПК України.

У цій частині роботи автор визначає мету змагальності у судовому процесі як «з'ясування всіх обставин справи шляхом дослідження судом поданих доказів сторонами або іншими суб'єктами, а також унеможливлення впливу на суд

доказів, які одна з сторін в силу об'єктивних та суб'єктивних причин не змогла оцінити та юридично обгрунтовано навести свої міркування».

Цілком слушно дисертант зауважує, що змагальність може мати місце лише при наявності рівності сторін, юридичного спору і наданні суду доказів на підтвердження своєї позиції та їх дослідженні під час судового розгляду. Дана ідея також знаходить відображення у постанові Верховного Суду від 3 жовтня 2018 року в справі № 134/18/13-ц у якому він зазначив, що у п. 1 ст. 6 Конвенції гарантується «процесуальна» справедливість, тобто змагальні провадження, у процесі яких у суді на рівних засадах заслуховуються аргументи сторін. При цьому зауважується, що бажання зекономити час і прискорити провадження не обгрунтовує невиконання такого фундаментального принципу, як право на змагальні провадження.

Із даної тези випливає, що до числа складових змагальності сторін треба віднести:

- 1) право сторін подавати власні докази для їх дослідження під час судового розгляду;
- 2) право оспорювати докази, що подаються протилежною стороною.

Окрім цього, як обгрунтовано зазначає дисертант, «реалізація вимоги змагальності судового провадження шляхом подання доказів та їх дослідження під час судового розгляду перекликається з окремими процесуальними правами обвинуваченого, визначеними у п. 3 ст. 6 Конвенції. Зокрема, із такими правами: мати час і можливість, необхідні для підготовки свого захисту (підпункт «b»); допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення (підпункт «d»).

Офіційний опонент вважає, що нормативна структура діяльності доведення (мислєдіяльність) включає наступні елементи: об'єкт, мета, вихідний матеріал, спосіб, актор, засоби, продукт.

Здобувач також зауважує, що забезпечення реальної змагальності судового провадження, сторони провадження повинні мати належну можливість

ознайомлюватися з доказами протилежної сторони та висловлювати свої зауваження чи заперечення щодо їх допустимості.

За результатами аналізу практики ЄСПЛ дисертант сформулював такі підходи щодо реалізації засади змагальності сторін судового провадження, як складового елементу права на справедливий суд:

- сторони вправі повідомляти про будь-які докази, необхідні для успіху справи, та знати і обговорювати будь-який представлений суду доказ чи зауваження;

- за необхідності отримати належні докази суд має відкласти розгляд справи;

- сторони повинні мати належну можливість ознайомлюватися з доказами протилежної сторони;

- право на розкриття доказу не є абсолютним та може обмежуватися в інтересах національної безпеки, забезпечення безпеки свідків, збереження таємниці методів, які використовувала поліція під час розслідування злочинів. Такі обмеження можуть застосовуватися лише у виняткових випадках та повинні бути урівноважені процедурами прийняття відповідних рішень.

Істотною умовою змагальності є формальна рівність сторін у процесі. На дану обставину звертається увага у рішенні Конституційного Суду України у справі № 11-рп/2012 від 25 квітня 2012 року вказано, що засада рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом забезпечує гарантії доступності правосуддя та реалізації права на судовий захист, закріпленого в ч. 1 ст. 55 Конституції України. Ця засада є похідною від загального принципу рівності громадян перед законом, визначеного ч. 1 ст. 24 Основного Закону України, і стосується, зокрема, сфери судочинства. Рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом передбачає єдиний правовий режим, який забезпечує реалізацію їхніх процесуальних прав. Що ж стосується рівності сторін кримінального провадження, то відповідне положення міститься у ст. 22 КПК України «Змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості», де в ч. 2 зазначено, що сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду

речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених цим Кодексом (ч. 2).

Слушно стверджується у дисертації, що рівність учасників кримінального провадження перед судом покладає на суд обов'язок не надавати будь-яких переваг, що не обумовлені законом, будь-якому з учасників кримінального провадження. І саме на суд покладається обов'язок забезпечити рівність сторін під час здійснення змагального судового розгляду, включаючи надання рівної можливості оспорювати всі докази, які подаються іншою стороною.

За результатами науково-аналітичного дослідження дисертант пропонує внести відповідні зміни та доповнення до ст. 22 КПК України, виклавши частини 1 та 2 у такій редакції:

«1. Кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності та рівності сторін, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими цим Кодексом.

Змагальність судового провадження передбачає надання сторонам судового провадження можливості ознайомитись з усіма пред'явленими доказами і зауваженнями та прокоментувати їх.

2. Сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених цим Кодексом.

Рівність сторін судового провадження передбачає надання сторонам можливості представити справу в таких умовах, які не ставлять одну сторону у суттєво невігідне становище відносно іншої».

Офіційний опонент підтримує таку пропозицію і вважає її обґрунтованою. Одне застереження. Положення ст. 22 КПК, очевидно, відносяться виключно до судової стадії. Досудове провадження - інший вид юридичної діяльності, який здійснюється на началах інквізиційності. Тому у підготовчому провадженні надання відповідним учасникам статусу сторін кримінального процесу є проблематичним.

У підрозділі 2.2. «Забезпечення публічності судового розгляду кримінальних проваджень» дисертант розкриває зміст заявленого предмету дослідження, керуючись правилом від загального до конкретного, і особливо цінним є те, що аналізує заявлену проблему різнобічно в залежності від ситуативності фактичних обставин провадження, використовуючи прецедентні правові позиції ЄСПЛ. Із тексту даної частини роботи випливає, що «програмним» стандартом при дослідженні застосування вимоги публічності судового впровадження є п. 1 ст. 6 ЄКПЛ «Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи ... Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя».

Автор також слушно зауважує, що вимога публічності розгляду справи, закріплене на рівні засади кримінального провадження та кореспондується із ст. 27 КПК України «Гласність і відкритість судового провадження та повне фіксування технічними засобами судового засідання і процесуальних дій». У рішеннях ЄСПЛ неодноразово наголошувалося на тому, що реалізація вимоги публічності судового розгляду забезпечує втілення мети п. 1 ст. 6 ЄКПЛ – справедливого судового розгляду, гарантування чого є одним з основоположних принципів будь-якого демократичного суспільства (п. 52 рішення у справі «Шмушкович проти України» 2013 року п. 55 рішення у справі «Лучанінова проти України» 2011 року) із структурних елементів права на справедливий судовий розгляд.

Порівняльне дослідження відповідних положень Європейської Конвенції і правових позицій ЄСПЛ свідчить про певній термінологічній невідповідності положень КПК України та ЄКПЛ. Адже, в КПК України є ст. 25, яка має назву «Публічність», містяться положення іншого змісту. У цій нормі зазначено, що «Прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове

розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила».

Тобто, в цьому випадку, як стверджував професор В.С. Зеленецький, публічність розглядається як «офіційність» та йдеться про характеристику кримінального провадження як «владно-організаційну діяльність посадових осіб та органів, які діють «ex officio», тобто відповідно до службового обов'язку, від імені держави».

Тому, цілком слушно дисертант доходить до висновку про те, що з метою уніфікації понять вітчизняного кримінального процесуального законодавства і конвенційних норм та для уникнення термінологічної плутанини пропонуємо засаду кримінального провадження, яка регламентується в ст. 25 КПК України, назвати не «Публічність», а «Офіційність», а ст. 27 КПК України «Гласність і відкритість судового провадження та повне фіксування технічними засобами судового засідання і процесуальних дій», слід перейменувати відповідно до конвенційних стандартів та назвати «Публічність судового провадження та повне фіксування технічними засобами судового засідання і процесуальних дій». Як і належить, в добротному науковому дослідженні автор приділяє значну увагу позиціям науковців щодо предмету дослідження. Є виключенням є також і дана частина дисертації. Так, БОЙКО О.В. критично аналізує позиції науковців, щодо тлумачення публічності судового розгляду і доходить до висновку, що вимога публічності судового розгляду, закріплена у ст. 6 ЄКПЛ та ст. 27 КПК України, включає такі аспекти:

- 1) право на відкритий судовий розгляд, який дозволяє будь-якій особі бути присутньою під час судового розгляду справи;
- 2) право на усні судові дебати під час судового розгляду справи;

3) право на відкрите, публічне проголошення та оприлюднення судових рішень.

4) повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу. В подальшому у дисертації викладається розгорнута інтерпретація складових публічності судового розгляду. При цьому у якості аргументів дисертант використовує положення Конституції України, КПК, відповідних галузевих законів, а також позиції ЄСПЛ, КСУ і Верховного Суду. Важливо, що заточується увага на стандарти співпраці ЗМІ із судовою владою. З посиланням на Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо порядку надання інформації про розгляд у кримінальних справах через засоби масової інформації» визначені такі принципи отримання інформації: інформування суспільства ЗМІ, презумпція невинуватості, точність інформації, доступ до інформації, право на виправлення або право на відповідь, запобігання згубного впливу, допуск журналістів, доступ журналістів до зали судового засідання, підтримка репортажів ЗМІ, захист свідків тощо. При цьому зауважується, що журналісти повинні допускатися на публічні слухання справ і публічні оголошення вердиктів без будь-якої дискримінації і без попередньої акредитації. Вони не повинні видалятися зі слухань справи, до тих пір поки не будуть видалені всі присутні відповідно до ст. 6 ЄКПЛ. Журналістам має бути дозволено на рівній основі робити або отримувати копії публічно проголошених рішень. Вони повинні мати можливість поширювати або повідомляти суспільство про ці рішення.

В той же час, у вказаних Рекомендаціях зазначається, що надання відомостей про підозрюваних, обвинувачених або засуджених чи про інших учасників розгляду повинно поважати їх право на недоторканність приватного життя, визначене ст. 8 ЄКПЛ. Особлива увага повинна приділятися неповнолітнім та іншим незахищеним особам, так само як і жертвам, свідкам і сім'ям підозрюваних, обвинувачених або засуджених. В будь-якому випадку, особлива увага має приділятися негативним наслідкам, які можуть настати для вказаних осіб, внаслідок надання відомостей, які сприяють встановленню їх особи.

Водночас, БОЙКО О.В. притримується положення про те, що засада передбачає в окремих випадках як дозволи так і заборони національному законодавству, так і в конвенційних стандартах із загального правила щодо відкритого судового розгляду є винятки. Так, у п. 2 ст. 6 ЄКПЛ вказано, що преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя. У опонованій роботі зазначається, що КПК України практично імплементовано положення другого речення п. 2 ст. 6 ЄКПЛ, адже відповідні правила закріплено у ч. 2 ст. 27 КПК України, де вказано, що слідчий суддя, суд може прийняти рішення про здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження або його окремої частини лише у разі:

- 1) якщо обвинуваченим є неповнолітній;
- 2) розгляду справи про кримінальне правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи;
- 3) необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують гідність особи;
- 4) якщо здійснення провадження у відкритому судовому засіданні може призвести до розголошення таємниці, що охороняється законом;
- 5) необхідності забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Дисертант у даному підрозділі критично аналізує практику застосування положень ст.27 КПК та пропонує шляхи покращення виконання вимог даної норми. У цій частині дисертації по суті обґрунтовується знаменита англосаксонська сентенція « Правосуддя не тільки чиниться, воно повинно бути таким, щоб всім було видно, що правосуддя відбулося !» (англійський суддя лорд Хьюарт)

У підрозділі 2.3. «Конвенційні стандарти дотримання вимоги розумності строків» цілком обґрунтовано вказується, що однією з основних гарантій досягнення швидкого розслідування і судового розгляду, що є являється одним із завдань кримінального провадження. І це справедливо, наголошує дисертант, адже будь-яка особа, яка потрапляє в орбіту кримінального судочинства, має бажання якомога швидше вирішити цю проблему Тому. законодавче закріплення та дотримання строків кримінального провадження сприяє досягненню остаточності, правової визначеності кримінального провадження (*res judicata*) як одного із критеріїв його справедливості. У дисертації також обґрунтовано зазначається, що тривалі строки досудового розслідування та судового розгляду завдають шкоди законним інтересам як обвинуваченого, так і потерпілого. Адже протягом тривалого часу він не може відновити свої порушені права, не отримує відшкодування шкоди, зазнає моральних страждань через те, що особа, яка його скривдила, не притягується до відповідальності. І таким чином унеможливується реалізація відплатної справедливості.

Не виключається також і те, що наслідком тривалих процедур може бути звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. Дисертант також правильно зазначає, що швидкість не повинна впливати на повноту (якість) кримінального провадження. Адже завданням кримінального процесу також є всебічність та повнота встановлення всіх обставин кримінального провадження, щоб дійти справедливого та обґрунтованого висновку. Встановити конкретні строки провадження неможливо. Тому, у п. 1 ст. 6 ЄКПЛ визначено, що «Кожен має право на розгляд його справи упродовж розумного строку судом, який встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення».

«Розумність строків» вперше була закріплена у КПК України 2012 року у статтях 21 та 28 в контексті засад кримінального провадження. У ч. 1 ст. 21 КПК України фактично продубльовано вимоги ст. 6 ЄКПЛ та закріплено, що кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону. А в

ст. 28 КПК України розкривається зміст «розумних строків» як засади кримінального процесу та вказано, що під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки.

В цій же нормі міститься законодавча дефініція терміну «розумний строк» та вказано, що «розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Значна частина даного підрозділу присвячена аналізу позицій науковців, рішень ЄСПЛ щодо тлумачення визначення оцінного визначення «розумність строків». У зв'язку з цим у дисертації зазначається, що при визначенні того, чи була тривалість розгляду справи розумною, ЄСПЛ з'ясовує такі два питання:

- 1) який період слід оцінювати (правила визначення моменту початку відліку строку та його закінчення);
- 2) чи відповідає цей період вимозі розумності в контексті положень п. 1 ст. 6 ЄКПЛ.

Дисертант досліджує доволі не просту проблему моменту початку відліку тривалості строку. За результатами такого дослідження доходить до обґрунтованого висновку, відлік тривалості строків, в контексті з'ясування їх відповідності критерію «розумності», обраховується:

– за загальним правилом – з часу, коли особі повідомлено про підозру, чи з моменту затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення;

– у випадках істотного впливу на становище підозрюваного – з більш ранніх етапів кримінального провадження: з моменту допиту запідозреного свідка, з початку досудового розслідування (залежно від особливостей конкретних обставин кримінального провадження).

Не менш важливим є також визначення моменту закінчення обрахунку тривалості строку для з'ясування його відповідності критерію «розумності» також має різні підходи. Автор дисертаційного дослідження на основі конвенційних приписів, положень національного законодавства, рішень ЄСПЛ та

ВС доходить до висновку, що моментом завершення перебігу тривалості строку, який слід оцінювати на відповідність вимозі розумності, в контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ та ч. 1 ст. 21 КПК України, є набрання судовим рішенням законної сили та звернення його до виконання.

Момент початку та закінчення періоду обрахунку строків з'ясовується для визначення відповідності тривалості цього періоду вимозі розумності. Прецедентною практикою ЄСПЛ вироблені критерії оцінювання розумності строку розгляду справи, які є спільними для всіх категорій справ (цивільних, господарських, адміністративних чи кримінальних, до числа яких відносяться:

- 1) складність кримінального провадження;
- 2) поведінка учасників кримінального провадження;
- 3) спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень.

Важливо і цінним є те, що дисертант дає розширену наукову характеристику даних критеріїв і визначає їх характерні ознаки. Даний підхід, на думку офіційного опонента, має суттєве практичне значення.

У підрозділі 3.1. «Презумпція невинуватості як гарантія права на справедливий судовий розгляд» зазначається, що згідно презумпції невинуватості особа, що звинувачується у вчиненні злочину, умовно вважається невинуватою, до того часу поки остаточно не буде доведено зворотнє. Тобто, презумпція невинуватості не рівнозначна тому, що обвинувачений дійсно невинуватий. Вона вимагає вважати його невинуватим до того часу, коли обвинувальним вироком, який вступив в законну силу він буде визнаний винуватим.

У дисертації обґрунтовується, що дотримання засадничих вимог презумпції невинуватості створює умови для справедливого рішення основного питання кримінального провадження. Автор характеризує дану засаду з урахуванням міжнародного, європейського, національного законодавства, динамічної практики її застосування, рішень ЄСПЛ, КСУ, ВС та позицій науковців. Слушно звертається увага на функціональне призначення даного положення, зокрема, щоб протистояти у кримінальному судочинстві обвинувальному ухилю, суб'єктивізму, тенденційності чи навіть свавіллю всьому, що перетворює кримінальне

судочинство у знаряддя розправи над обвинуваченим. Таким чином, презумпція невинуватості запобігає:

- обвинувальному ухилу та упередженості під час розгляду кримінальних проваджень;

- формуванню громадської думки щодо винуватості/невинуватості особи за відсутності остаточного рішення суду. Аналіз вітчизняного законодавства та практики ЄСПЛ дозволяє виділити такі правила дії презумпції невинуватості;

- поширюється як на досудове розслідування, так і діє при розгляді справ у суді першої та апеляційної інстанції (до того часу, доки вину особи не буде встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили);

- визнання особи винуватою не скасовує її первісного права на презумпцію невинуватості до прийняття такого рішення у встановленому законом порядку;

- у разі ухвалення виправдувального вироку чи прийняття рішення про закриття кримінального провадження презумпція невинуватості не припиняє свою дію і щодо такої особи діє компенсаторний механізм.

У дисертації також обґрунтовується, що презумпція невинуватості є комплексною засадою кримінального провадження, структуру якої складають такі взаємопов'язані та взаємообумовлені елементи:

- правила доведеності вини (обов'язок обвинувача щодо доказування вини; тлумачення сумнівів на користь підозрюваного, обвинуваченого; доведення винуватості поза розумним сумнівом);

- наявність вироку суду (остаточне та обґрунтоване рішення);

- правила поводження з підозрюваним, обвинуваченим чи виправданим (правила оприлюднення інформації та публікацій у ЗМІ, наявність компенсаторного механізму, відповідне ставлення до особи). Таку структурну характеристику презумпції невинуватості підтримало 69,8 % респондентів.

Дисертант зазначає, що презумпція невинуватості не забороняє інформувати громадськість за допомогою ЗМІ про розслідування, які здійснюються. Публікація інформації, що стосується поточних розглядів, має відповідати презумпції невинуватості. Судові та правоохоронні органи не несуть відповідальності за дії

ЗМІ. Недопустимим є використання ЗМІ для формуванні громадської думки щодо винуватості/невинуватості особи до визнання її такою у встановленому законом порядку. Суб'єктом недотримання вимог презумпції невинуватості щодо оприлюднення інформації про кримінальне провадження можуть бути як представники судових органів, так і інших органів держави.

Аналізуючи помилки суддів при оприлюдненні інформації про судові провадження, дисертант формулює наступні правила, яких слід дотримуватися:

– принципово розрізняти повідомлення про те, що когось лише підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення та чітку заяву про те, що особа вчинила кримінальне правопорушення, зроблену за відсутності остаточного вироку;

– заяву слід оцінювати в контексті конкретних обставин, за яких вона була зроблена;

– важливим є реальний зміст відповідних тверджень, а не їх буквальне формулювання.

Заяви суддів підлягають більш суворому оцінюванню, ніж заяви органів досудового розслідування. З огляду на наявність непоодиноких випадків недотримання приписів презумпції невинуватості обґрунтовується ч. 5 ст. 17 КПК України доповнити реченням такого змісту: «Забороняється посадовим особам органу досудового розслідування, прокуратури чи суду, які здійснюють кримінальне провадження, висловлювати думки про вину підозрюваного, обвинуваченого до того часу, поки його винуватість не буде доведена у встановленому законом порядку».

У підрозділі 3.2. «Процесуальні права підозрюваного, обвинуваченого, що забезпечують справедливість судового розгляду» дисертант цілком слушно відстоює позицію про те, що ефективна реалізація прав підозрюваного, обвинуваченого створюють необхідні умови для справедливого судового розгляду. Тому, згідно вимог Європейської конвенції прав і основоположних свобод людини правових позицій ЄСПЛ і національного законодавства БОЙКО О.В. досліджує стан регламентації прав підозрюваного і обвинуваченого з урахуванням в першу чергу практики ЄСПЛ. Результати методологічно

правильного дослідження надали можливість сформулювати низку пропозицій по вдосконаленню кримінального процесуального законодавства в цій частині.

Офіційний опонент вважає, що викладений в цій частині матеріал є логічним, висновки і пропозиції є достатньо аргументованими і мають наукову і практичну цінність.

Цінність даного дисертаційного дослідження полягає також в тому, що воно « провокує » певні роздуми, щодо дотримання вимог справедливості судових розглядів, наприклад, при ухваленні угод, розширенні інших компромісних процедур у кримінальному судочинстві на шляху до формування прагматичного типу процесу. Дані тенденції при їх абсолютизації викликають певне занепокоєння. Так, у монографії « Судопроизводство без истины » американського автора Уільяма Т. Піцци (М., 2019) зазначається « ... в США на первое место выставляют признание вины, а не доказательства... Система уголовной юстиции, в которой постоянно заключаются сделки о признании вины, неизбежно утратит уважение общества... По мотивам одной из мультипликаций The Wall Street Journal на здании Верховного Суда в Вашингтоне высечены слова « Свобода, справедливость и сделки о признании вины ». Далее автор пишет « Боюсь, мультипликация отражает то, чем стала наша система » (стр.206-207)

Оцінка наукової новизни дисертаційного дослідження.

Офіційний опонент вважає, що дисертація БОЙКА О.В. є одним із перших у сучасній вітчизняній науці кримінального процесу комплексним монографічним дослідженням теоретичних та правових основ реалізації права на справедливий судовий розгляд у кримінальному судочинстві України, здійсненому відповідно до положень КПК України та прецедентної практики ЄСПЛ:

– оригінальність даної наукової розвідки полягає також в тому, що дисертант методологічно грамотно вибрав методіку дослідження для встановлення властивостей справедливості у нормах національного кримінального процесуального законодавства. Для вирішення даної проблеми використав багато чисельні правові позиції і рішення ЄСПЛ, як найвищої моральної в Європі

судової інстанції, яка наділена спеціальними повноваженнями для правометрики (відповідності нормам моралі, в тому числі справедливості) національного законодавства;

– автор переконливо довів, що матеріальна (змістовна) справедливість може бути досягнена при наявності процесуальної (процедурної справедливості) у кримінальному провадженні;

– дисертант, виходив з того, що в правозастосуванні може виникати конфлікт між формальною і змістовною справедливістю тому узагальнені приписи права повинні доповнюватися справедливістю окремого випадку (прецедентною правдою). Виходячи з цих міркувань, у дисертації широко застосована практика ЄСПЛ, як інтелектуальний інструментарій для юридичних «інженерів» при перевірці і виявленні чи відсутності властивостей справедливості в законах та процедурах їх застосування;

- за результатами дослідження відповідних положень міжнародно-правових та європейських актів у сфері кримінальної юстиції, національного законодавства прецедентної практики ЄСПЛ, КСУ, ВС, аналізу наукових джерел автор обґрунтував низку змін і доповнень до Кримінального процесуального кодексу, зокрема ,до ст. ст. 17, 22, 25, 27,28,29, 42,53,225,278 .

– офіційних опонент вважає достатньо обґрунтованими положення, які визначають наукову новизну дисертаційного дослідження.

Висновки дисертаційного дослідження заслуговують довіри, обґрунтовуються науковими джерелами, положеннями відповідних міжнародно-правових і європейських правових актів, національного законодавства, правовими позиціями і рішеннями ЄСПЛ, КСУ, ВС а також матеріалами судової практики.

Офіційний опонент вважає, що практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані і аргументовані у дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані та використовуються у:

– *науково-дослідній діяльності* – при подальшому дослідженні права на справедливий судовий розгляд у кримінальному судочинстві;

– *законотворчій діяльності* – при внесенні змін і доповнень до норм чинного КПК України з метою вдосконалення положень, які регламентують порядок реалізації права на справедливий судовий розгляд (лист до Комітету з питань правоохоронної діяльності Верховної Ради України від 30 серпня 2021 року);

– *правозастосовній діяльності* судів та правоохоронних органів (Акти про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження в практичну діяльність Голосіївського районного суду м. Києва від 23 липня 2021 року та Подільського районного суду від 28 липня 2021 року);

– *освітньому процесі* – при підготовці та проведенні лекцій, семінарських та практичних занять зі слухачами, курсантами та студентами Національної академії внутрішніх справ під час викладання таких навчальних дисциплін: «Кримінальний процес», «Практика Європейського суду з прав людини у кримінальному провадженні», «Застосування заходів забезпечення кримінального провадження» (Акт про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження в освітній процес Національної академії внутрішніх справ від 2 вересня 2021 року).

Вивчення змісту дисертації і матеріалів про оприлюднення її основних наукові результатів засвідчує, що вони викладені у 12 наукових публікаціях: 6 статтях у наукових юридичних виданнях, у тому числі 5 – у фахових виданнях з юридичних наук, перелік яких затверджено МОН України, 1 – у фаховому науковому виданні іншої держави, а також 6 тезах у збірниках тез наукових доповідей, оприлюднених на науково-практичних конференціях, круглих столах.

Офіційний опонент також засвідчує про належну апробацію результатів дослідження. Основні положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертаційному дослідженні, обговорювалися на засіданнях кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ та фаховому семінарі. Основні положення дисертації доповідалися та оприлюднені у виступах автора на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, круглих столах, зокрема: міжвузівському науково-практичному круглому столі «Імплементція європейських стандартів запобігання корупції в Україні» (м. Київ,

22 березня 2019 року); міжвідомчому науково-практичному круглому столі «Актуальні питання теорії та практики досудового розслідування кримінальних проступків» (м. Київ, 14 листопада 2019 року); міжнародній науково-практичній конференції «Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі» (м. Київ, 12 грудня 2019 року); загальноакадемічній науково-теоретичній конференції (м. Київ, 15 травня 2020 року); міжнародній науково-практичній конференції «Науковий потенціал та перспективи розвитку юридичної науки» (м. Запоріжжя, 26–27 березня 2021 року); всеукраїнській науково-практичній конференції «Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Київ, 28 травня 2021 року).

У дисертації БОЙКА Олександра Васильовича на тему: «Право на справедливий судовий розгляд у кримінальному судочинстві України порушень академічної доброчесності не виявлено.

Офіційний опонент високо цінує дотримання автором методологічної культури, відповідності дисертаційного дослідження вимогам науковості і практичної значущості, виклад тексту дисертації добірною і доступною літературною українською мовою. Разом з тим вважає своїм обов'язком звернути увагу на окремі положення, що мають дискусійний характер, а саме:

1. На сторінці 133 дисертації автор відмічає, що «важливість справи для заявника не вказано в ч. 3 ст. 28 КПК України як критерій для визначення розумності строків кримінального провадження». Втім, у цьому випадку не доречно вживати термін «важливість справи для заявника». Адже слід говорити не про «заявника», як ініціатора розгляду справи в Європейському суді з прав людини, а про підозрюваного, обвинуваченого чи потерпілого, тобто про осіб, які є учасниками кримінального провадження відповідно до вимог КПК України.

2. У своїй роботі дисертант посилається на узагальнення практики Європейського суду з прав людини щодо характеристики порушень вимог презумпції невинуватості під час коментування представниками влади кримінальних проваджень (сторінки 156-157). Автор вказує, що це узагальнення зроблене Т. І. Фулей.

На думку офіційного опонента дисертанту доцільно було б не лише посилатися на узагальнення, зроблене іншими науковцями, а і розширити його на підставі вивчених матеріалів кримінальних проваджень.

3. На сторінці 170 дисертації автор пропонує статтю 278 КПК України «Вручення письмового повідомлення про підозру» доповнити частиною 1-1 такого змісту: «Після вручення письмового повідомлення про підозру слідчий, дізнавач чи прокурор зобов'язані роз'яснити підозрюваному зміст підозри та його права, передбачені статтею 42 цього Кодексу». Запропоноване доповнення не узгоджується із попередньою частиною цієї ж норми, де дізнавача не визначено суб'єктом повідомлення про підозру. Адже ч. 1 ст. 278 КПК України викладена у такій редакції: «Письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення - у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень».

4. На сторінці 175 дисертаційного дослідження автор зазначає, що аналіз положень КПК України свідчать про відсутність єдиної норми, яка б визначала загальні правила ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, що призводить до дублювання одних і тих самих правил у різних нормах. У зв'язку з цим, здобувач пропонує закріпити в окремій нормі КПК України загальні вимоги до ознайомлення з матеріалами кримінального провадження. При цьому, слід було б не лише обґрунтувати доцільність закріплення загальних вимог щодо ознайомлення з матеріалами кримінального провадження в окремій нормі КПК України, а й запропонувати авторську редакцію цієї норми.

5. На сторінці 197 дисертаційного дослідження, аналізуючи положення ч. 4 ст. 29 КПК України, дисертант стверджує, що «обов'язковому перекладу підлягають не всі рішення кримінального провадження, а ті, які відповідно до вимог КПК України надаються учасникам кримінального провадження». Втім, автору варто було б зауважити, що в ч. 4 ст. 29 КПК України йдеться не про кримінальне провадження в цілому, а про судові рішення, якими суд закінчує судовий розгляд по суті

ВИСНОВКИ:

1. Дисертація БОЙКА Олександра Васильовича на тему: «Право на справедливий судовий розгляд у кримінальному судочинстві України» **подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», є самостійною завершеною науковою працею, містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання -забезпечення справедливого судового розгляду у кримінальному судочинстві , що має істотне значення для науки кримінального процесу, відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (зі змінами від 03 квітня 2019 р. № 283), Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 (зі змінами від 31.05.2019 р. № 759), та пп. 9–12 Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167 (зі змінами від 09.06.2021) а її автор **Бойко О.В. заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».****

Офіційний опонент:

Професор кафедри кримінального процесу

і криміналістики КНУ імені Тараса Шевченка,

доктор юридичних наук, професор,

Заслужений діяч науки і техніки України,

член-кореспондент Національної академії правових наук України

Микола ШУМИЛО

« 15 » листопада 2021 року

Лінійс
ВЧЕНН
КАРАУЛЬНА Н.В.
15.11.2021р.
СЕКРЕТАР НАЧ

